

Tunyukuk Yazıtı'nda Bir Anlatım Aracı Olarak Somutlaştırma

Selin BAYRAK¹

Özet

Diller, sözü daha etkili hâle getirebilmek için çeşitli yollara başvurmaktadır. Bu yöntemlerden biri, anlatımı çok da kolay olmayan soyut ifadelerin, somut öğelerden yararlanılarak ifade edilmesidir. İlk yazılı metinlerimiz olan Türk Runik Harfli Kağanlık Yazıtları'ndan bu yana Türk dili somutlaştırma yöntemini sık sık kullanarak sözün daha etkili bir biçimde kullanılabilmesini sağlayan örnekler içermektedir. Bu çalışma, ilk yazılı metinlerimizden biri olan Tunyukuk Yazıtı'ndaki somutlaştırmaları belirlemek ve değerlendirmek üzere ele alınmıştır. Tunyukuk Yazıtı'nda yer alan birçok çeşitli söz ve söz grupları somutlaştırma yöntemi içerisinde değerlendirilebilmektedir. Belirlenen ifadelerle göre, Tunyukuk, anlatımı güçlendirmek, okuyucuları etkilemek ve anlatılanların gözler önünde kolaylıkla canlandırılabilmesini sağlamak amacıyla somutlaştırma yönteminden faydalanmıştır. İncelenen ifadeler, Türk dilinin daha ilk yazılı metinlerinden itibaren soyut öğeleri somut kavramlarla ifade edilebilme kabiliyetini, Türk dilinin güçlü ve zengin bir dil olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Somutlaştırma, Deyimler, Atasözleri, Tunyukuk Yazıtı.

Concretization as an Instrument of Expression in Tunyukuk Inscription

Abstract

Languages resort to various ways to make the words more effective. One of these methods is the expression of abstract expressions, which are not so easy to explain, using concrete elements. Since our first written texts, Turkic Runic Letter Kaganlik Inscriptions, the Turkic language has frequently used the concretization method, providing examples that enable the word to be used more effectively. This study was handled to identify and evaluate the concretizations in the Tunyukuk Inscription, one of our first written texts. Many various words and phrases in the Tunyukuk Inscription can be evaluated within the concretization method. According to the specified expressions, Tunyukuk has used the concretization method to strengthen the narrative, impress readers and ensure that the narratives can be easily animated in front of the eyes. The analyzed expressions in this direction reveal the ability of the Turkic language to express abstract elements with concrete concepts since the first written texts and that the Turkish language is powerful and rich.

Key Words: Concretization, Idioms, Proverbs, Tunyukuk Inscription.

Giriş

Her dilin, anlatımını güçlendirebilmek, daha etkili hâle getirebilmek, az sözle daha çok şey anlatabilmek için başvurduğu çeşitli ifade etme yolları vardır. Türk dilinde de geçmişten

¹Öğr. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, E-posta: selinsenaysoy@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8747-4695.

günümüze kadar, anlatımı güçlendirmek, daha etkili yapmak için birçok yol kullanılmıştır. Bu yollardan biri, ilk kez Aksan (1998) tarafından ifade edilen “*deyim aktarmaları*”nın alt başlığı olarak kullanılan *somutlaştırmadır*. *Somutlaştırma*, soyut bir kavramın somut kavramlar aracılığıyla anlatılmasıdır. Aksan (2005: 100)’a göre *somutlaştırma*, soyut anlatımı kolay olmayan durum, olay ve davranışların, insan yaşamında karşılaşılan somut birtakım davranışlardan, olaylardan ve doğadaki nesnelere yararlanılarak, adeta bir basit dekor kurulup sahnelenerek anlatılmasıdır. Bu şekilde anlatımı güç durumlar da somutlaştırma yoluyla daha kısa ve etkili bir yoldan anlatıma kavuşmaktadır. Somutlaştırma, bitki/ hayvan isimleri, araç-gereç isimleri, yemek isimlerine kadar pek çok kavramlaştırma örneğinde görülmektedir. Aksan (2005: 100)’a göre somut anlatım dili olan Türk dili, somutlaştırmaya oldukça geniş yer veren dünya dillerinden bir tanesidir.

Bir dildeki söz varlığının en önemli göstergelerinden biri de deyimlerdir. Deyimler, dili konuşan toplumların kültürünü, toplumsal hayatını, dünyayı algılayışını barındıran çeşitli benzetme ve anlam olaylarını içeren söz öbekleridir. Dünyada tüm dillerde, bir durumu ya da soyut olayı, somut öğelerden yararlanarak anlatan deyimler bulunmaktadır. Türk dilinde de aynı şekilde daha çok deyimlerimizde karşımıza çıkan somutlaştırmayla daha etkili, daha canlı, daha güçlü bir anlatım elde edilmektedir. Somutlaştırma, cümle şeklinde yapılabileceği gibi çeşitli söz ya da söz öbeklerinden de oluşabilmektedir. Her iki durumda da anlatılmak istenen olayın, gözler önünde canlandırılabilir şekilde ortaya konması amaçlanmaktadır.

Türk Runik Harfli Kağanlık Yazıtları, taşta yazıldıkları için kısıtlı yazma alanına ve genellikle askerî/siyasi olayları anlatmaları açısından kısıtlı söz varlığına sahiptirler. Buna rağmen yazıtlarda geçen söz sanatları, somut ve soyut kavramlar açısından oldukça zengin bir görünüm sergilemektedir. Özellikle çalışmanın konusunu oluşturan soyut kavramlar açısından değerlendirilen yazıtlar Türk dilinin o dönemki zenginlik ve işlenmişliği hakkında bilgi vermektedir. Aksan (2003: 46)’a göre yazıtlardaki soyut kavramlar, yazıtların yaklaşık %33’ünü kapsamaktadır. Aksan (2003: 50)’ın Türk Runik Harfli Kağanlık Yazıtları’ndaki soyut ifadeler için sıraladığı örneklerden biri “*ölmek*” sözcüğünü karşılayan “*uç-, uça bar-, yok bol-, kergek bol-*” söz ve söz öbekleridir. Bununla birlikte yazıtlardaki bazı soyut ifadeleri karşılamak için edatlardan da yararlanılmıştır. Örneğin Tunyukuk Yazıtı’nda geçen *öjreki er yugurça idip ı bar baş aşdımız*. “Öncü askerleri (karları) yoğururcasına yürütüp ormanla kaplı doruğu aşttık.” (Tun. I K 2) *ekinti kün örtçe kızıp kelti*. “İkinci gün ateş gibi kızıp (üzerimize) geldiler.” (Tun. II, B 5) gibi örneklerde soyut ifadelerin anlatımında edat kullanımı tercih edilmiştir. Ancak edatların kullanımıyla oluşturulan soyut ifadeler söz sanatları çalışmalarında

genellikle *benzetme* adı altında verildiğinden çalışmanın dışında tutulmuştur. Yazıtlarda çeşitli şekillerde kullanılan soyut ibareler Aksan (2003: 52)'a göre, Türk dilinin anlatım gücü ve söz zenginliğini gösterdiğini belirtmektedir.

Çalışmada, ilk yazılı metinlerimizden biri olan Tunyukuk Yazıtı'nda geçen somutlaştırmalar üzerinde durulacaktır. Böylece Türklerin ilk yazılı metinlerinde dünyayı anlayışı, olayları algılayışı, anlatımı güç durumlara nasıl bir bakış açısıyla yaklaşıldığı, ince ayrıntılara nasıl dikkat edildiği gözler önüne serilecektir. Aynı zamanda somutlaştırmayla kısa yoldan, daha canlı ve daha etkili bir anlatıma kavuşma eğiliminin ilk yazılı metinlerimizden itibaren gelişerek bugünümüze geldiği görülecektir.

Çalışmada somutlaştırma olduğu belirlenen örnekler *söz/ söz öbekleri yoluyla yapılan somutlaştırmalar*, *deyimler yoluyla yapılan somutlaştırmalar* ve *atasözleri yoluyla yapılan somutlaştırmalar* olmak üzere üç alt başlıkta değerlendirilmiştir.

1. Söz/ Söz Öbekleri Yoluyla Yapılan Somutlaştırmalar

Tunyukuk Yazıtı'nda geçen ve somut anlam ifade eden bazı söz/ söz öbekleri cümle içerisinde soyut anlamı ifade etmek üzere metaforlaşarak kullanılmıştır.

***boguzlan-* “boğazlanmak → öldürülmek”**

yerçi yer yaşıp boguzlantı “Kılavuz yanıldı ve **boğazlandı.**” (Tun. I K 2).

Bedenin bir parçası olan *boguz* kelimesi, +IA- isimden fiil yapım eki ve -n- fiilden fiil yapma ekiyle oluşturulmuştur. *boguz* kelimesi somut anlamından ayrılarak öldürme duygusunu ifade eden soyut anlam alanına geçerek metaforlaşmış ve tüm dillerde olduğu gibi somuttan soyuta geçişin bir örneği olarak yazıtlarda görülmektedir.

Tunyukuk Yazıtı'nda, kılavuzun yanılması sonucunda, cezasının ölüm olduğu “*boguzlantı*” ifadesiyle somutlaştırılarak dile getirilmiştir.

***igit-* “beslemek → milletin refah içinde olması”**

türük bilge kagan türük sir bodunug oguz bodunug igitü olurur “Türk Bilge Kağan, Türk Sir halkını, Oğuz halkını **besleyerek tahtta oturuyor.**” (Tun. II K 4).

Tunyukuk, yazıtın son cümlesinde kullandığı bu ifadede Köktürk kağanının himayesinde bulunan halkların, sosyal devlet anlayışı gereği refah içinde yaşadığını söylemektedir. Devletin halkını beslemesi, yiyecek vermenin ötesinde refah, bolluk, zenginlik içinde bulunmasını ifade

etmektedir. Tunyukuk da ifadenin daha doğru ve etkili bir biçime ulaşabilmesi için *igit-* fiilini somutlaştırarak kullanmaktadır.

***kaganlıg bodun* “kağanlı millet → bağımsız bir millet”**

neḡ yerdeki kaganlıg bodunka büntegi bar erser ne buḡı bar erteḡi ermiş “Herhangi bir ülkedeki **kağanlı** (yani “bağımsız”) bir **halkın** böylesi bir (devlet adamı) var ise, (o halkın) ne (gibi) bir sıkıntısı olacak imiş?” (Tun. II D 7).

Bağımsız bir devlet, başında bir kağan bulunan, bir kağana sahip olan devlettir. Tunyukuk, bağımsız bir devleti ifade etmek için, kağan kavramından yola çıkmış ve bağımsız bir milletin “kağanlı bir millet” olduğunu somutlaştırarak belirtmiştir.

***sü yorit-* “orduyu yürütmek → sefer etmek”**

sü yoritdım “Orduyu yürüttüm.” (Tun. I K 1).

Tunyukuk bu ifadede düşmana karşı Köktürk askeri birliklerinin başında kumanda ettiğini belirtmiş ve ordunun düşmana karşı ilerleyişini “*ordunun yürümesi*” şeklinde somutlaştırarak anlatmıştır. Eker (2006: 118)’e göre, “birlik, yürüme, sefere çıkmak, intikal etmek” anlamlarında, *sü* ismi ve *yori-* fiilinden meydana gelen söz grubu, yaya veya süvari birliklerin planlanmış, programlanmış hedef bölgesine sevk edilmeleri, idari ve taktik yürüyüşlerini ifade etmektedir.

***usın süḡün aç-* “uykularını mızrakla açmak → baskın yapmak”**

usın süḡün açdımız “Uykularını **mızraklarımızla** açtık.” (Tun I. K 4).

Bu cümlede *mızrak* kelimesi yapılan saldırıyı ifade etmek üzere seçilmiştir. Tunyukuk bu cümlede Kırgızlara gece habersizce yaptıkları baskını “*uykularını mızraklarımızla açtık.*” şeklinde somutlaştırarak etkili bir anlatıma kavuşturmuştur.

***ügüzke tüş-* “nehire atmak → yenmek, mağlup etmek”**

teḡri yarlıkadı yaḡdımız ügüzke tüşdi “Tanrı buyurdu, (Oğuzları) bozguna uğrattık; **ırmağa düştüler.**” (Tun. I G 9).

Tunyukuk bu cümlede Oğuzlarla yapılan mücadelede Köktürklerin Oğuzları yendiğini söylemiştir. Mücadeleden kaçan düşmanın kaçışını da “*ırmağa düşmek*”le somutlaştırarak dile getirmiştir.

***yagımız tegre oçuk teg erti biz aş teg ertimiz* “Düşmanlarımız çepeçevre ocak gibi idi; biz (ortadaki) aş gibi idik.”** (Tun I. G 1).

Aydın (2019: 106) ibareyi *yagımız tegre uçuk teg erti biz elbeg? ertimiz* şeklinde okumuş ve “Düşmanlarımız etrafta tahıl kabuğu, saman gibi idi, biz zengin idik.” şeklinde çevirmiştir. Burada Aydın’a göre düşmanların tahıl kabuğu, saman gibi olması mecaz anlamda yoksul, sefalet içinde olduklarını ifade etmek için seçilen ifadelerdir.

Tunyukuk, bu ifadede devletler arası ilişkileri, çevresindeki komşu devletlerin Köktürk devletine bakış açısını dile getirmiştir. Buna göre Tunyukuk, Köktürklerin çevresindeki devletlerin, Köktürlere düşman gözüyle bakması sebebiyle, Köktürklerin buldukları toprak parçasını yenilecek bir aş benzetmektedirler.

***yükün-* “boyun eğmek → tâbi olmak”**

kaganka kırkız bodunu içikdi yükünti “Kırgız halkı kağana teslim oldu, **boyun eğdi.**” (Tun. I K 4).

Köktürkler ve Kırgızlar arası yapılan mücadele sonunda Kırgızlar yenilgiye uğramışlardır. Tunyukuk bu yenilgiyi ifade ederken, Kırgız halkının Köktürk kağanının himayesi altına girmesini “boyun eğme” ifadesiyle somutlaştırmıştır.

2. Deyimler Yoluyla Yapılan Somutlaştırmalar

Deyimler, bir durumu ya da soyut olayı, somut ögelerden yararlanarak anlatan söz öbekleridir. Böylece anlatım, daha etkili, daha canlı, daha güçlü bir hale gelmektedir. Tunyukuk Yazıtı’nda da deyimler yoluyla yapılan çeşitli somutlaştırmalar bulunmaktadır:

***boguzı tok* “boğazı tok → doymuş, karnı tok millet”**

bodun boguzı tok erti “Halkın **boğazı tok idi.**” (Tun. I. G 1).

Şen (2017: 87) *boguzı tok* ifadesini “karnı tok, geçimini sağlayan” şeklinde ifade etmiştir. Tunyukuk bu ifadede geçen “*boguzı yok erti.*” ibaresiyle devletin, yönetiminde olan halkın temel ihtiyaçlarından sorumlu olması gereğinden yola çıkarak Köktürklerin karınlarının tok olduğunu, geçimlerini sağladıklarını, iyi ve refah bir yaşam sürdüklerini anlatmaktadır.

***ıda taşda kal-* “dağda bayırda kalmak → ücra köşelerde kalmış olanlar”**

ıda taşda kalmıştı kubranıp yeti yüz boltı “**Dağda bayırda kalmış olanları** toplanıp yedi yüz (kişi) oldu.” (Tun. I, B 4).

Şen (2015: 101)’e göre *ıda taşda* ikilemesi “dışarıda, taşrada, uzakta” anlamlarında kullanılmaktadır. Bozok (2018: 106) da Tunyukuk’ta geçen *ıda taşda kalmıştı kubranıp* ikilemesini Türkiye Türkçesindeki ikileme karşılıklarından yola çıkarak sadece “dağda taşta

kalmış toplarıp” değil “dışarıda, dağılık olarak (her yerde) kalmış olanları toplarıp” şeklinde ifade edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu doğrultuda, Tunyukuk Yazıtı’nda geçen bu cümlede “*dağda bayırda kalmış olanlar*” ibaresiyle Köktürklerin Çin’e bağımlı olduktan sonra dışarıda, taşrada, uzakta (her yerde) kalmış Köktürklerin bir araya gelmesi ve yeniden bir çatı altında toplanması somutlaştırılarak anlatılmıştır.

***ıçre sab* “ıç söz → gizli mesaj”**

apa tarkangaru ıçre sab idmiş “Apa Tarkan’a (ise) **gizli mesaj** göndermiş.” (Tun. I. K 10).

Şen (2017: 109) *ıçre sab* ifadesini “özel haber, gizli mesaj” olarak ifade etmektedir. Tunyukuk bu ibarede, devletler arası ilişkilerde gönderilen mesajlardan bahsetmektedir. Burada sözü edilen konuşma, herkes tarafından bilinmeyen belli kişiler içerisinde gerçekleşen özel ve gizli bir konuşmadır. Tunyukuk, sözün belli bir sınırdan dışarı çıkmadığını ve gizli oluşunu “ıç söz” ifadesiyle somutlaştırarak anlatmaktadır.

***sab id-* “söz göndermek → haber göndermek, mesaj göndermek”**

sab ança idmiş “(Bunlarla) şöyle **haber göndermiş.**” (Tun. I. G 2).

Şen (2017: 167)’e göre, *sav id-* ya da *söz id-* şekillerinde görülen ifade “söz göndermek, haber göndermek” anlamlarına gelmektedir. Tunyukuk, bu cümlede, Oğuzlardan gelen bir kaçağın getirdiği haberi anlatmak isterken somutlaştırma yolunu tercih etmiştir.

***tügünlüg at* “düğümlü at → savaş için hazırlanmış at”**

teñri yarlıkazu bu türük bodun ara yarıklıg yagıg yeltürmedim tügünlüg atıg yügürtmedim. “Tanrı esirgesin, bu Türk halkı içinde zırhlı düşmanların akınına imkân vermedim, (kuyruğu) **düğümlü** (düşman) **atlarını** koşurtmadım.” (Tun. II D 4).

Şen (2017: 191) Eski Türkçede deyimleri incelediği eserinde *düğümlü at* ifadesinin “savaşmak üzere hazırlanmış at” olduğu belirtmektedir.

Tunyukuk, bu cümlede Köktürk yurdunda Türk halkının düşmanlar tarafından zarar görmesine izin vermediğini belirtmektedir. Tunyukuk, savaş halinde görülen düşmanın düğümlü atlarını, Türk yurtlarına sokmadığını daha etkili bir şekilde ifade edebilmek için somutlaştırmaya başvurmuştur.

***tün udıma- küntüz olurma-* “gece uyumamak gündüz oturmamak → huzursuzluktan uykusu kaçmak”**

ol sabıg eşidip tün udısıkım kelmedi, küntüz olursıkım kelmedi “Bu haberi işitip gece uyuyasım gelmedi, gündüz oturasım gelmedi.” (Tun. I. G 5).

Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları’nda da görülen *tün udıma- küntüz olurma-* ibaresini Şen (2017: 191) “çok çalışmak” şeklinde ifade etmektedir. Oğuzlardan gelen kaçığın söylediğine göre, düşman devletler Köktürklere saldırı yapmaya hazırlanmaktadır. Tunyukuk, aldığı haberden ve duyduğu sözlerden dolayı huzursuz olmuştur. Bu gelen habere çare ararkenki huzursuzluğunu da gece uyumadığı gündüz oturmadığı ifadesiyle somutlaştırarak dile getirmiştir.

***yok bol-* “yok olmak → ölmek”**

türk bodun ölti, alkıntı, yok boltı “Türk halkı öldü, mahvoldu, **yok oldu.**” (Tun. I, B 3).

Clauson (1972: 895-896)’a göre *yok* sözcüğü **yo-* fiilinin -k ile yapılmış isim ya da sıfat halidir. Türemiş bir sözcük olan *yok* sözcüğü, Ağca (2015: 98)’ya göre de **yo-* kökünden meydana gelmekte ve “ortadan kaldırmak, kaybolmak” anlamlarını içermektedir. Bu doğrultuda *yo:g* “cenaze merasimi” <**yo:-g*; *yo:k* “bulunmayan, yok, değil” <**yo:-k*; **yo:d-* “silme, süpürmek” <**yo:-d-*; *yodun* “silinmiş, yok olan” <**yo:-d-un*; *yodug* “yok olan, kaybolan” <**yo:-d-ug* gibi aynı/benzer anlam alanına ait olan, seslik ve anlamsal bakımdan aynı kökten geldiği anlaşılan sözcükler, *yo:k* sözcüğünün de **yo:-* şeklinde bir kökten geldiğini ve aslen sıfat olduğunu göstermektedir. *yok* sözcüğü zamanla temel anlamından yola çıkarak *yok bol-* şeklinde “yok olmak, ortadan kalkmak” anlamlarına da gelmektedir.

Şen (2017: 210) *yok bol-* ifadesinin ölmek anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Tunyukuk Yazıtı’nda geçen *yok boltı* ölüm halini ifade etme anlamında kullanılmıştır. Hayatta var olan, canlı olan, somut olan bir şeyin hayattan yok olması yani ölmesi, soyut bir kavram olan ölümün somutlaştırılmasıyla anlatım daha etkili bir hale getirilmesi sağlanmıştır.

3. Atasözleri Yoluyla Yapılan Somutlaştırmalar

Atasözleri de deyimler gibi, anlatımın, daha etkili ve güçlü hale gelmesi için bir durumu ya da soyut olayı, somut öğelerden yararlanarak anlatan söz öbekleridir. Tunyukuk Yazıtı’nda da atasözleri yoluyla yapılan somutlaştırmalar bulunmaktadır:

toruk bukalı semiz bukalı trakda bilser semiz buka toruk buka teyin bilmez ermiş teyin ança sakantım “(İnsan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa,

hangilerinin semiz boğa, hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş, diye öylece düşündüm.” (Tun. I. B 5 - B 6).

Aydın (2008: 81)’a göre, canlı ve cansız nesnelere uzaktan bakışla semiz ya da zayıf olup olmadıklarının tahmin edilebileceği ancak hayvanların çıkardıkları seslerden semiz/zayıf, güçlü/güçsüz olduklarının tahmin edilemeyeceğini ve buradaki fiilin *bil-* değil *böğür-* olarak okunması gerektiğini ifade etmiştir.

Tunyukuk Yazıtı’nda geçen atasözü, Tunyukuk’un kağan seçimi esnasındaki düşüncelerini ifade etmektedir. Tunyukuk’un *buka* kelimesiyle muhtemelen Türk kağanlarını kast ettiği (Sertkaya 1989: 233) bu atasözünde, kağan seçmenin zorluğunu somutlaştırma yoluyla dile getirmiştir.

yuyka erkli topulgalı ucuz ermiş yinçge erklig üzgeli ucuz yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş yinçge yogun bolsar üzgölük alp ermiş “(Bir şey) yufka iken (onu) delmek kolay imiş, ince olanı (da) kırmak kolay; yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş.” (Tun. I. G 6- G 7).

Oğuzlardan gelen kaçağın söylediği haberler sonucu, vatan savunması için çare arayışına giren Tunyukuk, bilge kişiliğini öne çıkaran ifadelerle başvurmuştur. Buna göre Tunyukuk, Türklerin Çinliler, Kıtaylar ve Oğuzlara karşı zayıf olmamalarını, birlik içinde olmalarını, bu şekilde düşmanın üstesinden gelebileceklerini deyim kullanarak etkili bir biçimde ifade etmiştir.

Sonuç

Tunyukuk, yazıtında her zaman bilge kişiliğini, felsefi yönünü hissettiren bir üslup kullanmıştır. Okuyucuyu ya da dinleyiciyi etkilemek, anlatılanların gözler önünde canlandırılmasını sağlamak, anlatıma güç vermek ve vurucu hale getirmek için çeşitli anlatım araçlarından faydalanmıştır. Bu araçlardan biri de soyut ifadelerin anlatımını kolaylaştırmak için başvurulan *somutlaştırmadır*. Tunyukuk, somutlaştırma yöntemiyle kendine özgü üslubunu ortaya koyarak soyut olayları, daha kısa, kolay ve etkileyici bir yoldan milletin zihninde canlandırmaktadır.

Tunyukuk, yazıtında soyut anlam ve ifadelerin anlatımında somutlaştırma kullanmasının iki sebebi olmalıdır: Öncelikle, Köktürklerdeki bozkır yaşam biçimi, Tunyukuk’un anlatım tarzını etkilemiştir. Soyut anlamları kullanmak için, yaşamı tanımlayan somut nesne veya olaylardan yararlanmıştır. İkincisi, yazıtların doğrudan Türk milletine hitap etmesidir. Türk milletine olayları daha etkileyici anlatmak, milletin yaşananlardan ders çıkarmasını ve sonsuza kadar zihinde kalmasını sağlaması için bilinçli olarak somutlaştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Yazıtlarda birçok yerde somutlaştırma kullanılmakla birlikte, günümüzde olduğu gibi deyimlerin kullanımına da başvurulmuştur. Bununla birlikte çeşitli söz veya söz öbeklerinde de somutlaştırmalara rastlanmaktadır. Sonuç olarak, Türk dilinin daha ilk yazılı metinlerinden itibaren söz ustalıkları içeren, soyut kavramları yoğun olarak kullanan, zengin söz varlığına ve güçlü anlatım olanağına sahip bir dil olduğu yazıtlardan itibaren gözlemlenebilmektedir.

Kaynakça

- Ağca, F. (2015). Eski Türkçede Varlık ve Yokluk İşaretleyicilerinin (ba:r, yo:k) Gramerleşme Süreçleri. *Dil Araştırmaları Dergisi*. (16), 83–101.
- Aksan, D. (1990). Göktürk Yazıtlarında Söz Sanatları, Güçlü Anlatım Yolları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. s. 19-29.
- Aksan, D. (1998). *Anlambilim- Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2003). *En Eski Türkçenin İzinde*. İstanbul: Multilingual.
- Aksan, D. (2005). *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2006). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aydın, E. (2008). Tonyukuk Yazıtının 6. Satırında Bir Düzeltme Denemesi: Böñüsär mi Böñräsär mi?. *Dil Araştırmalar*. 2 (2), 79-86.
- Aydın, E. (2019). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bozok, E. (2018). Yazıtlarda Geçen ıda taşda İfadesinin Türkiye Türkçesinde ve Ağızlardaki Karşılıkları. *Zeitschrift für die Welt der Türken*. ZfWT Vol 10, No. 3 (2018) 98-108.
- Eker, S. (2006). Sü ve Sü ile Yapılan Terimler Üzerine Disiplinler Arası İnceleme. *Türk Bilig Türkoloji Araştırmaları*. (12):104-133.
- Sertkaya, O. F. (1989). Eski Türklerin Kağan Seçimi Üzerine Göktürk Yazıtlarındaki İki Ata Sözü. *İlmî Araştırmalar* 8, İstanbul 1999.
- Şen, S. (2015). Tunyukuk Yazıtındaki ıda taşda İkilemesi Üzerine. *Dil Araştırmaları*. Güz 2015/17: 95-102.
- Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2018). *Orhon Yazıtları- Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Extended Abstract

Each language creates a variety of ways of expressing to strengthen its expression with its own rules, to make it more effective, to explain more with few words. From past to present, Turkic language has also been used many methods to strengthen the expression and make it more effective. One of these ways is called *concretization*.

According to Aksan (2005: 100), concretization is the expression of situations, events, and behaviors that are not easy to explain abstractly, by making use of concrete behaviors encountered in human life, events, and objects in nature, as if by setting up a simple decor and staging it. In this way, difficult-to-explain situations can also be explained more shortly and effectively through concretization.

Our first written texts, the Turkic Runic-Letter Khaganate Inscriptions, have a limited writing area as they are written on stone and have a limited vocabulary because they generally describe military/political events. Despite this, the figures of speech in the inscriptions are quite rich in terms of concrete and abstract concepts. There are many examples in terms of concretization, especially in the Tunyukuk Inscription, one of the Turkic Runic-Letter Khaganate Inscriptions.

In the study, the expressions, which are examples of a concretization in the Tunyukuk Inscription, were evaluated under three sub-headings as “*Concretizations through words/phrases*”, “*Concretizations through idioms*” and “*Concretizations through proverbs*”.

“*boguzlan-* “to garotte → be killed”; “*igit-* “to feed → the welfare of the nation”; “*kaganlıg bodun* “nation of khan → an independent nation”; “*sü yorit-* “lead the army’ → to run”; “*usin sünjügün aç-* “to drive sleep away their sleep with a spear → to raid”; “*ügüzke tüş-* “throw into the river → to defeat, to overcome”; “*yagımız tegre oçuk teg erti biz aş teg ertimiz* “Our enemies were like a cooker all around; we (middle) were like food.”; “*yükün-* “to submit → to owe loyalty to” expressions in the title of *Concretizations through words/phrases* were examined and evaluations were made.

“*boguzı tok* “full throat → satiated, the well-fed nation”; “*ıda taşda kal-* “to stay on the mountain and the incline → those in remote corners”; “*içre sab* “inner word → secret information”; “*sab id-* “to send a message → to send word, to send a message to”; “*tügünlüg at* “knotted horse → horse prepared for war”; “*tün udıma- küntüz olurma-* “don't sleep at night, don't sit during the day → to lose sleep over from restlessness”; “*yok bol-* “to disappear → to die” expressions in the title of *Concretizations through idioms* which can be described as idioms, were examined and evaluations were made.

In the title of *Concretizations through proverbs*, *toruk bukalı semiz bukalı irakda bilser semiz buka toruk buka teyin bilmez ermiş teyin ança sakıntım* “If a man had to know from afar about thin bulls and fat bulls, he wouldn't know which were fat bulls and which were thin bulls, I just thought.” (Tun. I. B 5 - B 6) and “*yuyka erkli topulgalı ucuz ermiş yinçge erklig üzgeli ucuz yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş yinçge yogun bolsar üzgülük alp ermiş* It was easy to pierce something when it was a soft dough, and it was easy to break a thin one; If the dough is thick, it is difficult to pierce it, if it is thin and dense, it is difficult to break it.” (Tun. I. G 6- G 7) expressions, which can be described as proverbs, were examined and evaluations were made.

As a result, Tunyukuk's examined expressions show his unique style with the concretization method, expressing abstract events in a shorter, easier, and more impressive way. There must be two reasons for Tunyukuk's use of concretization in his inscription to express abstract meanings and expressions: Primarily, the steppe lifestyle of Kokturks affected Tunyukuk's expression style. Tunyukuk used concrete objects or events that defined life to use abstract meanings. The second is that the inscriptions directly address the Turkic nation. The method of concretization was consciously preferred to explain the events to the Turkic nation more impressively, to enable the nation to learn from the experiences and to keep them in mind forever.

All these expressions show that the Turkic language is a language that uses abstract concepts intensively since the first written texts, has a rich vocabulary and strong expression.